

Klára Hegyi, The Ottoman Military Organization in Hungary Fortresses, Fortress Garrisons and Finances, 614 s., Klaus Schwarz Verlag, Berlin 2018, ISBN: 978-3-87997-467-2

Ömer GEZER*

Son senelerde Osmanlı askerî tarihini konu edinen çalışmaların sayısındaki artışın önemli bir kısmını Osmanlı kalelerini inceleyen makale, tez ve kitaplar oluşturuyor. Bu araştırmaların ekseriyeti imparatorluğun geniş coğrafyasına dağılmış kalelerin, askerî tarih çalışanların savaşa atfettiği önemden olsa gerek, genellikle Osmanlı harplerindeki rolünü merkeze alıyor. Klára Hegyi'nin Macaristan'daki Osmanlı askerî organizasyonunu kaleler, garnizonlar ve bunların maliyeti ekseninde incelediği kitabı, daha geniş bir coğrafyaya yayılmış kaleler ağını bir bütün olarak incelemesiyle diğerlerinden ayrılıyor.

Hegyi'nin kitabı, uzun süren araştırmalarının neticesi olarak aslında daha önce üç cilt halinde Macarca yayımlanmış eserinin¹ gözden geçirilmiş ve kısaltılmış İngilizce baskısıdır. Kitap yedi bölümden oluşuyor ve Osmanlı askeriyesi ve imparatorluğun Macar vilayetleri hakkında yeterli malumatı bulunmayan okurlar için terimler ve coğrafya hakkında bilgi veren sözlükçe ve haritalarla destekleniyor. Bu haritaların kale ve palankaları gösterip günümüz coğrafyasındaki yerlerini imlemekten ibaret kalmadığı, aynı zamanda kitabın iddiasını da yansıtabilecek şekilde Macaristan'daki Osmanlı vergi düzenini görselleştirdiği peşinen vurgulanmalıdır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü. E-posta: omergezer@hacettepe.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001 6678-5777.

¹ Klára Hegyi, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, 3 cilt, MTA, Budapeşte, 2007. Bu çalışmanın ilk sonuçları İngilizce olarak yayımlanmıştır. Bkz. "Ottoman Network of Fortresses in Hungary", *Ottomans, Hungarians, and the Habsburgs in Central Europe The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, ed. Géza Dávid ve Pál Fodor, Brill, Leiden 2000, s. 163-194.

Kitabın birinci bölümü (“The Sources”, s. 20-72) araştırmanın kaynaklarını tanıtıyor. Neferlerin yoklanması, ulufe dağıtımı (mevâcib), tımar tevcihi vb. amaçlarla tutulmuş defterlerle birlikte eyalet hazinelerinin kayıtları da kitapta Osmanlı Macaristan’ındaki kale ve garnizonlara dair verilen bilgilerin dayandığı kaynaklar arasında yer alıyor. Bu bölümde kaynaklarını ismen ve arşiv/kütüphane numaralarıyla sıralamaktan başka Hegyi, bunların okunması ve yorumlanması için de bazı önerilerde bulunuyor: Defterlerde neferlerin isimlerinin üzerine konan mim harfi için “mevcut” ya da şayet belge maliye kalemlerinden birine aitse “ulufesi ödendi”; lâm harfi için “mahlûl” ya da “ulufesi ödenmedi”; cim/ha harfi için “namevcut” karşılıklarını öneren yazar, üç noktanın ne anlama geldiğini kesin olarak söyleyemese de, Lajos Fekete’nin² iddia ettiğinin aksine, üç nokta ile işaretlenmiş neferin namevcut olamayacağını diğer belgelere atfen ortaya koyuyor (s. 41-44).

Hegyi, kitabının ikinci bölümünde (“Establishing the Fortress System and Aspects of Defence”, s. 74-115) Macaristan’daki Osmanlı müdafaa hatlarının kale sistemleri olarak nasıl tecessüm ettiğini tartışıyor. Hegyi’ye göre, Osmanlılar 16. yüzyıldaki fetihlerini sağlamlaştırmak için Macaristan’da çok sayıda palanka inşa etmişti. Bu inşa programının üç hedefi vardı:

1. Macaristan’daki Osmanlı sınırlarını korumak

2. Budin ve Temeşvar gibi eyalet merkezlerini koruyacak bir savunma hattı oluşturmak

3. Nehirlerin ve yolların güvenliğini sağlamak (s. 86).

17. yüzyıldan itibaren Eğri, Kanije, Uyvar ve Varad’ın fetihleri Osmanlıların sınırı savunmak üzere kale merkezli yeni eyaletler oluşturmasına imkân vermişti. Osmanlı savunma sistemi elbette ki sadece fetih ve yeni istihkamların inşasından ibaret değildi. Nehirlerin

² Lajos Fekete, *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, c. 1, Akademiai Kiado, Budapeşte 1955, s. 97.

savunması, Macaristan'daki Osmanlı askerî organizasyonu için hayati önemdeydi ve bu sebeple Osmanlılar Tuna, Tise, Drava ve Mura nehirleri üzerinde ince donanma bulunduruyordu. İnce donanmanın önemini vurgulayan Hegyi, donanma kapudanlarını ve aynı unvanı taşıyan fakat başka askerî görevleri yerine getiren diğerlerini de okurların ilgisine sunuyor (s. 105-109).

Osmanlı Macaristan'ındaki garnizonları meydana getiren nefer ve zabıtlar, kitabın ("The Garrison Troops" s. 116-174) başlıklı üçüncü bölümünde inceleniyor. Bilindiği üzere Osmanlılar, imparatorluğun hudutlarında bulunan kalelerde ücretleri eyalet hazinesi tarafından karşılanan yerli kulu denilen askerler ile beraber başta dergâh-ı âli yeniçerileri olmak üzere nöbet usulüyle gönderilen kapıkulu askerlerini birlikte istihdam ediyordu. Hegyi, bilhassa yerli kulu cemaatleri, neferleri ve zabıtları söz konusu olduğunda büyük çeşitlilik gösteren Osmanlı garnizon kuvvetlerini, literatürdeki tartışmalara da katkıda bulunarak, ele alıyor. Bu bağlamda Hegyi'nin müstahfızlar ile yeniçerilerin aynı olduğunu iddia eden yerleşik yorumu kabul etmemesi önemlidir. Hegyi'ye göre, ulufelerinin ödendiği malî kaynakların farklılığı (eyalet hazinesi yahut merkezî hazine), zabıtlarının başka başka kimseler olması ve ayrı defterlere kaydedilmelerinin gösterdiği üzere, bu iki grup asker birbirinden tamamen ayrıydı (s. 117-119). Diğer taraftan 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı garnizonlarında ortaya çıkan, Hegyi'nin de aktardığı sayılardan anlaşıldığı kadarıyla Macaristan'daki Osmanlı kalelerinde kendilerine yer bulan yerli kulu yeniçerilerin (yeniçeriyân-ı yerlüyân) nasıl olup da kısa sürede hâkim unsur olduğu sorusu ve cevabı kitapta bulunmuyor.

Klára Hegyi, çalışmasının dördüncü bölümünde ("The Costs Borne by the Treasuries, the Income and Living Conditions of the Soldiers" s. 176-232) Macaristan'daki Osmanlı savunma ağının malî boyutunu inceliyor. Hegyi'nin tablolar halinde aktardığı sayılar, Macaristan'daki Osmanlı eyaletlerinin gelirlerinin sadece garnizon askerlerinin ulufelerini dahi karşılamaktan uzak olduğunu, üstelik Eğri ve Kanije için malî dengelerin (gelirler ve garnizon askerlerine yapılan harcamalar) çok daha kötü durumda bulunduğunu açıkça gösteriyor. Bu sayılara, Osmanlıların bölgedeki kalelerin ve palankaların tamiri ve inşası için harcadığı meblağ eklendiğinde merkezî hazinenin Macaristan

serhaddinin savunmasına katkısının boyutu daha açık olarak anlaşılacaktır.

Hegyî'nin dördüncü bölümde yer verdiği "The Income and Living Conditions of Soldiers" ve "The Marital Status of the Soldiers" (s. 208-224) başlıkları ile "The Origins and Religions of Soldiers" (s. 234-267) başlıklı kitabın beşinci bölümünü, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-askerî tarihine yaptıkları katkılar sebebiyle birlikte değerlendirmek gerekiyor. Akçedeki değer kaybının ve sürekli artan gıda fiyatlarının Osmanlı neferini başka işler tutmaya mecbur bıraktığını delilleriyle ortaya koyan Hegyi (s. 216), askerlerin aileleri söz konusu olduğunda kaynakların yetersizliği nedeniyle daha az bilgi verebiliyor. Diğer taraftan esami defterlerindeki asker künyelerini detaylı olarak inceleyen Hegyi, Macaristan'daki Osmanlı garnizonlarında askerlerin ekseriyetinin Balkanlardan gelen Müslümanlar olduğunu, yine de özellikle martolos birliklerinde eflâk ve az sayıda da olsa Macar ismin gösterdiği üzere Osmanlı garnizonlarında Hıristiyan askerlerin de bulunduğunu ortaya koyuyor (s. 252). Keza Osmanlıların kalelerde asker istihdam ederken sosyal kökenlere çok fazla önem göstermediğini öne süren Hegyi, sıradan insanların Osmanlı kalelerinde asker olarak toplum içinde verasetten sonraki nesillere aktarabilecekleri bir imtiyaz elde ettiklerini, bu imtiyazların da askere yazılmak için bir motivasyon kaynağı olduğunu belirtiyor (s. 253-258).

Kitabın altıncı bölümünde ("Balkan Population and Military Peasant Organisations in the Southern Parts of Ottoman Hungary" s. 269-329) Klára Hegyi, Osmanlı padişahına askerî yükümlülüklerini yerine getirmeleri karşılığında imtiyaz sahibi olan eflâk, voynuk ve müsellemler isimleri altında incelenen esasen köylü askerler olarak tanımladığı gruplara mercek tutuyor.

Klára Hegyi'nin kitabının yedinci ve son bölümü "Description of Fortresses and Garrisons Database" (s. 330-576) başlığını taşıyor ve Macaristan'daki Osmanlı garnizonlarını, çalışmaya esas teşkil eden kaynaklarda olduğu şekliyle, tablolar halinde okurların ilgisine sunuyor. 1541'den 1680'lere uzanan bir zaman dilimi içerisinde Budin, Temeşvar, Yanık, Eğri, Kanije, Varad ve Uyvar eyaletlerindeki kalelerde ve palankalarda istihdam edilen Osmanlı askerlerini,

defterlerin tutulduğu yıllara göre ve bu zaman diliminde şayet bir değişiklik söz konusu olmuşsa bunu da açıklayarak aktaran Hegyi, böylece kitabını sadece Osmanlı garnizonları üzerine bir araştırma olarak bırakmamış, çalışmasına askerî tarih çalışanların başvurabileceği bir kaynak eser hüviyeti kazandırmıştır.